

MŰHELY

VÁRKONYI GÁBOR

MAGYAR KATONÁK A HARMINCÉVES HÁBORÚ EURÓPAI HADSZÍNTEREIN

1636 szeptemberében a regensburgi birodalmi gyűlésről Esterházy István nádori követ kísérelője, Rohonczy István a következő érdekes hírt írta haza: „Párizsból a francia király sétálni ment volt ki, csak kicsinyben múlt el (ha fertály órával vagy valamennyivel előbb érkeztek volna) hogy a mi istenfélő magyarink és horvátink mind feleségestől el nem fogták.”¹

Rohonczy István levele egy új, eddig a magyar történetírásban kevésbé kutatott és feldolgozott problémára hívja fel a figyelmet, mégpedig arra, hogy a Habsburg birodalmi hadsereg a harmincéves háború alatt milyen mértékben vette igénybe a Magyar Királyság katonai erejét? Levéltári források, kiadott iratok és levelezések azt sugallják a korszak történetével foglalkozó kutatóknak, hogy a Habsburg katonai vezetés sokkal jobban rá volt szorulva a magyar katonák szolgálatára annál, mint ahogyan azt ma ismerjük.

Magyar katonák besorozása és alkalmazása a Habsburg birodalmi hadseregben számos újabb, megoldásra váró feladatot állít a kutatás elé. Válaszolni kell arra a legalapvetőbb kérdésre, hogy vajon a császári hadsereg kötelékeibe beosztott magyar csapatok milyen mértékben feleltek meg a modernizálódó koraujkori hadviselés európai normáinak? Rövid írásunk, néhány forrás kiválasztásával, természetesen csak a probléma felvázolására vállalkozhat.

A Habsburg dinasztikus politika számára az 1636-os regensburgi birodalmi gyűlés és római király megválasztása rendkívül fontos volt. A harmincéves háború viharai között kellett megoldaniuk a császári cím öröklését. 1635-ben a prágai békeében a protestáns szász választóval, János Györggyel megszületett ugyan a megegyezés, de Franciaország hadbalépése még lélegzetvételnyi szünetet sem engedélyezett a császári katonai vezetésnek. A franciák elfoglalták Triert, így Philipp von Sötern érsek és választófejedelem nem is volt ott a regensburgi választáson.

Regensburgban a római király megválasztása mellett természetesen a hadi hírek foglalkoztatták leginkább az embereket, politikusoktól az egyszerű polgárokig. A háború befészkelte magát az emberek hétkönapis életébe, s pusztítását Rohonczy is észrevette: „Csodálkoznék kegyelmed s talán nem könnyhullatás nélkül az ide való pusztaság iszonyúságán. Egy állóhelyből egynéhány falut olvashatna kegyelmed, melyekben egy ember sem lakik. Ez a nyomorult város is, nem csak a falon kívül (holott az sok szép épületének, kertnek, mulatóhelynek is csak a helye avagy cond-rája áll föl!) hanem belől is sok pusztaság, rongya vagyon soknak.”² A magyar király, III. Ferdinánd sikereiről viszont lelkesen írt, és nem mulasztotta el a magyar és horvát katonák haditetteit hírül adni. „Az magyar és horvát angyalok Párizsig mind nyulásznak be” — írta egy korábbi levelében.³ Levelei azt bizonyítják, hogy a császári hadseregbe beosztott magyar egységeket a nyugat-európai hadszíntéren szinte mindenhol bevetették. Rohonczy közléséből azt is megállapíthatjuk, hogy a magyar könnyűlovasságot a törökellenes harcokban megszokott és begyakorolt portyázó vállalkozásokban használták.

A Habsburgok Magyar Királyságának teljesítő képessége a XVII. században rendkívül korlátozott volt. A nyugati és az északi területek tartoztak csak a király hatalma alá, a középső, egyre növekvő hatalmas terület ura a török császár, a keleti „Részek” pedig, Erdéllyel együtt, viszonylagos önállóságot élveztek. A Habsburg

¹ OL E 168, Aszalay István alországbíró iratai; 2. cs. Rohonczy István levele Aszalay Istvánhoz, 1636. szept. 9. (a továbbiakban: OL E 168)

² OL E 168, 2. cs. Rohonczy István Aszalay Istvánhoz, 1636. szept. 4.

³ OL E 168, 2. cs. Rohonczy István Aszalay Istvánhoz, 1636. aug. 18.

uralkodó az utolsó törökellenes háborút, a tizenöt éves háborút a zsitvatoroki békével 1606-ban befejezte. Az akkor húsz évre kötött békét 1627-ben Szőnyben újabb huszonöt évre meghosszabbították. A kölcsönös támadásokkal megzavart békét 1642-ben ismét Szőnyben hosszabbították meg húsz évre, de nyolc év múlva már ezt a békét is újra kellett tárgyalni. Az 1664-ben megkötött vasvári béke 1683-ig biztosította a fegyvernagyvást a két császár között, az ekkor kirobbant háború azonban már a magyarországi török uralom végét jelentette.

Az állandóan megújított Habsburg-török béke a Magyar Királyságnak igen sokba került. A védelmi rendszer fenntartása, a magyar gazdaság számára elveszett területek, az állandó háborús viszonyok az ország tartalékait gyakorlatilag teljesen kimerítették. Mindezekhez járult a magyar katonaság egy részének állandó szolgálata a császári hadseregben. Miközben a magyar végyvárakban állandó a katonahiány, a császári parancsal ellátott toborzóisztek a birodalmi hadsereg számára fogadták a magyar hajdúkat, lovasokat. Wesselényi Ferenc felső-magyarországi főkapitány szinte kétségbeesetten írta Aszalay István kamarai tanácsosnak: „... az mi az ötszáz és kilenc katoná fogadását illeti, [...] nagy bajjal és fáradsággal leszen egybe gyűjtése, [...] még ő Főlsége arra való pátense és készpénz nem leszen...”⁴ Ugyanebben a levélben tiltakozott az ellen, hogy a kamara pénzhiány miatt a diósgyőri őrséget csökkenteni akarja, miközben ő a várórség számának növelését szorgalmazta, hiszen ez a vár Kassát és egész Felső-Magyarországot védte.

A császári seregbe való toborzásra ezzel szemben már sokkal könnyebben lehetett pénzt szerezni. Gerhard Questenberg, a Haditanács alelnöke Pálffy István érsekújvári főkapitányt arról értesítette, hogy magyar katonák fogadására 8–10 nap múlva fog pénzt kapni és a toborzást szeretné Pálffyra bízni.⁵ A főkapitány további érdeklődésére pedig azt válaszolta, hogy háromezer lovasra van szüksége a császárnak, és bár korábban úgy intézkedtek, hogy a magyar katonákat különféle kapitányok alá osztanák be magyar főkapitány kinevezése nélkül, erről még később majd lehet tárgyalni és dönteni.

Nem lehetetlen, hogy az ekkor toborzott lovasok közül kerültek ki azok, akik 1636 nyarán Rohonczy hírei szerint Párizs alatt portyáztak.

A katonatoborzás a további években is folytatódott. 1637-ben Szűnyogh Gáspár huszárezredes kapott megbízást III. Ferdinándtól lovasok toborzására.⁶ A szükséges pénzzel ő is rendelkezett, hat havi zsoldot azonnal kifizetett a jelentkezőknek. Szűnyogh Gáspár, akinek életét ma még alig ismerjük, de valószínűleg a császári hadseregben futott be katonai karriert, a végrehajtója az 1639-es toborzásnak is. Az ebben az évben elrendelt katonatoborzás több szempontból is érdekes. A magyar hadak élére ekkor Pálffy Istvánt állították főkapitánynak. III. Ferdinánd rendelte a magyar hadak kapitányait is kijelölte, mégpedig gróf Zrínyi Miklóst, gróf Forgách Ádámot, Csáky Lászlót, Barkóczy Lászlót, Balogh Istvánt, Eörsy Zsigmondot és Spáczay Mártont.⁷ A felsoroltak a magyar tisztikar legjobbjai közé tartoztak.

1639-ben Pálffy István segítségével hajdúkat, vagyis gyalogosokat is toboroztak a császári hadsereg számára. Az uralkodó azzal indokolta a gyalogosok toborzását, hogy az örökös tartományok védelmére nagyobb „hadi segély” szükséges.⁸ Magyarország annak a császári hadseregnek nyújtott hadi segélyt, amelytől maga is hasonló támogatást várt a törökkel szemben.

Az 1630-as évek végétől a Habsburg hadvezetés valóban válságos helyzetben volt: Franciaország és Svédország szövetségeseivel kellett szembenéznie. A svédek Csehországba törtek, ezért Bécsnek minden mozgósítható tartalékra szüksége volt. Pálffy István mellett a cseh hadszíntérre rendelték Bercsényi Imre nógrádi főkapitányt is.

A magyar végvári védelem és a császári hadvezetés közötti ellentét ezekben az években is szinte pattanásig feszült. 1638 tavaszán Wesselényi Ferenc, ekkor még főleki főkapitány, portyázó törököket egészen Hatvanig üldözött több várból össze-

4 OL E 168, 3. cs. Wesselényi Ferenc Aszalay Istvánhoz, 1652. aug. 31.

5 *Jedlicska Pál*: Eredeti részletek a gróf Pálffy-család okmánytárához 1401–1653 s gróf Pálffyak életrajzi vázlatai. Bp., 1910. 132. o., 255 g sz. (a továbbiakban: *Jedlicska*, 1910.)

6 *Jedlicska*, 1910. 178. o., 339. sz.

7 *Jedlicska*, 1910. 225. o., 429. sz.

8 *Jedlicska*, 1910. 232. o., 437. sz.

szedett kisebb végvári sereggel, miközben az udvar ismétlődő parancsokban, szigorú utasításokban tiltotta a harcot a végeken. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy Esterházy Miklós nádor már lemondással fenyegetőzött, hiszen a tiltó parancsok szinte megbénították a magyar védelmet. A Habsburg álláspont is érthető: óvni kellett a békét, a magyar katonákra nagyobb szükség volt a császári seregben, mint a végvárakban.

Pálffy István majd egy évet töltött a cseh-morva hadszíntéren, Piccolomini császári generális hadseregében harcolva. A császári generális Pálffynak küldött parancsiból az derül ki, hogy Pálffy magyar, horvát és lengyel katonái legtöbbször feladati feladatokat és rajtaütéseket hajtottak végre. Feladatuk volt az ellenség felvonulásának és bizonyos hadmozdulatainak megzavarása.⁹ Pálffy István hazaérkezése után újra átvette az érsekújvári főkapitányságot.

1642—43-ban ismét jelentős magyar haderőt vezényeltek Morvaországba, az év tavaszán a svédek által elfoglalt Olomouc visszavételére. A magyar hadak főkapitánya, Wesselényi Ferenc, Puchheim császári generális parancsnoksága alá tartozott. Sajnos a Wesselényinek küldött hadparancsokat még nem tárta fel a kutatás. Wesselényi egyik magánleveléből viszont tudjuk, hogy a magyar csapatokat csatában is bevetették.¹⁰

A Magyar Királyság nemcsak katonákat adott a császári hadsereg számára, hanem más módon is támogatta annak utánpótlását. 1647-ben III. Ferdinánd ezer horvát ló vásárlására utasította Pálffy Pált.¹¹ A hadsereg lóállományának biztosítása központi kérdés volt. De ugyanilyen fontos volt a végvári védelem könnyűlovas katonái számára is a megfelelő lovak beszerzése. A későbbi kutatásnak mindenképpen foglalkoznia kell azzal a problémával is, hogy hogyan tudták megoldani az állandó háborús viszonyok között a megfelelő számú ló felnevelését?

Az 1648-ban megkötött westfáliai béke utáni időszakot nem véletlenül nevezte Zrínyi Miklós a „jó konjunktúra” idejének. A magyar politikusok és katonák abban reménykedtek, hogy az európai háború befejeztével királyuk a török ellen fordul, tekintélyével mozgósítva a császárság és Európa erejét. Bízta abban, hogy a császári hadseregben lekötött magyar katonák ezután a magyar végvári védelmet fogják erősíteni. Reményeik nem váltak valóra. A már-már háborúvá terebélyesedő végvári harcokat az újabb Habsburg—török béke elfojtotta. Wesselényi Ferenc nádornak pedig, az elmúlt évtizedek gyakorlatának megfelelően, kemény harcot kellett vívnia a végváriak fizetéséért, a várak katonákkal való feltöltéséért.

Mindazzal együtt, hogy a magyar katonai teljesítőképességet túlbecsülnénk, a magyar haderő alkalmazása a császári hadseregben azt bizonyítja, hogy a magyar katonákat, fegyvernemüknek megfelelően, a kor színvonalán álló modern hadsereg is alkalmazni tudta. A magyar tisztek gyakorlatban is megismerték a modern hadviselés szabályait. A XVII. századi magyar politikusok katonai reformtörekvéseihez a harmincéves háború hadszínterein szerzett tapasztalatok is hozzájárultak.

⁹ Piccolomini Pálffynak küldött hadparancsait l.: *Jedlicska*, 1910. 250—261. o., 466—506. sz.

¹⁰ Történelmi Tár, 1880. 217—218. o. Wesselényi Ferenc Esterházy Miklós nádorhoz, 1643. aug. 16.

¹¹ *Jedlicska*, 1910. 421. o., 850. sz.